

Vrouwenstudies en vrouwenonderdrukking

Over het belang van een feministiese maatschappijtheorie

Trees Mom

"One must move not only from the 'one-dimensional' identification of power and conflict, but from the 'two-dimensional' view which allows the *possession* of power in the absence of overt conflict... to the 'three-dimensional' view where power is conceived as *exercised* in the absence of any actual observable conflict: that is as a tendency....." (1).

"...het politieke verband tussen vrouwenbeweging en vrouwenonderzoek heeft geleid tot een eenzijdig gepolitiseerd theoreties kader waarbinnen de onderdrukking van vrouwen centraal is komen te staan en vertrekpunt van onderzoek is geworden. Vrouwenstudies zouden volgens ons dat begrip vrouwenonderdrukking moeten overstijgen...." (2).

Aan het woord zijn M. du Bois Reymond en S. Leydesdorff, die in deze opvatting niet alleen staan. Ook in een aantal artikelen in het Tijdschrift voor Vrouwenstudies (3) en in het Jaarboek voor Vrouwengeschiedenis (4) blijkt dit standpunt terrein te winnen. En in een bespreking van 'Vrouwenstudies, een inleiding' (5) in de Groene Amsterdammer van 24 augustus j.l. heeft S. Leydesdorff kritiek op de impliciete politieke stellingname van het boek (6). Dat is vreemd, omdat de inleiding mijns inziens zonder dat uitgangspunt niet geschreven had kunnen worden. De Inleiding is er het bewijs van hoeveel deze politieke stellingname in vrouwenstudies heeft opgeleverd. Ik was dus zeer verbaasd, dat ook S. Poldervaart in Folia Civitatis (7) het volgende opmerkt:

"We gaan er niet langer zonder meer vanuit dat vrouwen wel onderdrukt worden, maar we stellen de vraag worden vrouwen onderdrukt en zo ja, hoe dan? Zekerheden van weleer worden een beetje op losse schroeven gezet en ik schrok dan ook toen ik vorige week het boek weer onder ogen kreeg en m'n eerste inleidende zin las: 'Vrouwen worden onderdrukt'. Toen dacht ik

poeff... ..Dat die onderdrukking nu weer ter discussie staat of in elk geval geïdealiseerd wordt is ook toe te juichen. Dat wijst op vooruitgang. Maar die simpele verbanden moesten eerst even gelegd worden....".

Deze citaten illustreren de opkomst van een nieuwe trend binnen vrouwenstudies, die de laatste tijd steeds meer aan invloed wint. Het betreft hier de opvatting dat binnen vrouwenstudies niet meer moet worden *uitgegaan* van vrouwenonderdrukking, omdat dit een vooronderstelling zou zijn die de verdere ontwikkeling van vrouwenstudies zou belemmeren (8).

In dit artikel wil ik beargumenteren dat het onderdrukkingspunt of *onderdrukkingperspektief* (9) nu net de kritische dimensie (en daarmee het specifieke) van vrouwenstudies uitmaakt, en dat het bovendien methodologies volkomen acceptabel is om in de wetenschapsbeoefening een dergelijk uitgangspunt te kiezen.

Ik zal deze thesen verdedigen via een evaluatie van de argumenten, die door de kritika's van het onderdrukkingsperspektief naar voren worden gebracht. Deze argumenten zullen niet steekhoudend blijken te zijn.

1. Vermenging van wetenschap en politiek?

We moeten het onderdrukkingsperspektief loslaten, als dus S. Leydesdorff en anderen, omdat het leidt tot een ongewenste politisering van vrouwenstudies. Een vermenging van wetenschap en politiek ontnemt de wetenschap haar kritische dimensie, zoals bijvoorbeeld is gebleken ten tijde van het nationaal-socialisme.

Dit argument is nogal demagogies. Dat er geperverteerde vormen van gepolitiseerde wetenschap bestaan, wil niet zeggen dat wetenschap idealiter waarde vrij moet zijn en dat goede wetenschap dat ook feitelijk is.

Zo wordt geappelleerd aan gemakkelijke common-sense opvattingen over 'zuivere' wetenschap als het prototype van 'de' waarheid: wetenschap zou 'zoeken naar de waarheid over de werkelijkheid' zijn, en dit zoeken mag niet belemmerd worden door politieke vooringenomenheid, zoals het vooronderstellen van vrouwenonderdrukking.

Van deze opvatting zijn een tweetal varianten gangbaar. De eerste is de *extreem-internalistische* variant. Volgens deze opvatting mag de wetenschapsbeoefening niet beïnvloed worden door externe, maatschappelijke factoren. Voor zover dat toch gebeurt, heeft dit slechts negatieve effecten op de wetenschappelijke ontwikkeling. Daarom moet hoe dan ook voorkomen worden dat dit soort beïnvloedingen optreden.

De wetenschappen kennen binnen deze opvatting slechts interne ontwikkelingsmechanismen en intern wetenschappelijke criteria.

Dit standpunt lijkt me niet verdedigbaar. De *sociale* ontstaansvoorwaarden van vrouwenstudies én de *sociale* bepaling van de onderwerpkeuzen binnen vrouwenstudies zijn gemakkelijk aanwijsbaar. Vrouwenstudies kon alleen maar ontstaan door de politieke druk binnen de universiteiten én door het bestaan van een sterke vrouwenbeweging buiten de universiteiten. En vrouwenstudies gaat voor het grootste deel over problemen waar de vrouwenbeweging in de loop der tijd op gestuit is: economische (on-)afhankelijkheid, abortus, huishoudelijke arbeid, seksueel geweld, de heteronorm, porno, moederschap, diskriminatie op de arbeidsmarkt, etcetera.

De tweede variant zou de 'weberiaanse waardevrijheidsvariant' genoemd kunnen worden. In tegenstelling tot de extreem-internalistische variant wordt hier wel erkend dat het ontstaan van wetenschapsgebieden, de keuze van onderzoeksobjecten en het gebruik van wetenschappelijke kennis waardegeladen zijn, ook binnen deze variant is het wetenschappelijk werk zelf objectief en waarde-neutraal. Gestreefd dient te worden naar een zo objectief mogelijke wetenschap, een wetenschap zonder politieke en morele oordelen. Voor 'weberiaanse feministen' (zoals bijvoorbeeld Bleich e.a. in Lof der Rede (10)) is het dan ook geen probleem om te erkennen dat het ontstaan van vrouwenstudies en de onderwerpkeuzen binnen vrouwenstudies bepaald zijn door wetenschaps-externe factoren.

Maar na het aandragen van de probleemstelling van buiten af, is het verdere onderzoek een zaak die slechts door - blijkbaar eenduidige - wetenschappelijke criteria vastgelegd wordt. Tussen de start van het onderzoek en het gebruik van de resultaten ligt een politiek niemandsland, waar zuiver-wetenschappelijk onderzoek kan plaatsvinden.

Deze tweede variant is lange tijd de dominante opvatting geweest over de verhouding tussen wetenschap en politiek. Langzamerhand is men echter tot het inzicht gekomen dat wetenschappelijke kennis óók inhoudelijk beïnvloed wordt door politiek-normatieve uitgangspunten en maatschappelijke belangen. Dat geldt voor de natuurwetenschappen (11), en zeker voor de maatschappijwetenschappen.

Binnen de wetenschapstheorie weerspiegelt dit gegeven zich op verschillende manieren. Zo zien we allereerst een 'terugtrek van de positivistische wetenschapstheorie' (12). Wetenschapsfilosofische normen worden steeds 'zachter', omdat harde normen niet verdedigbaar blijken in konfrontatie met de feitelijke wetenschappelijke ontwikkelingen: wetenschap is geen door logica en empirie gedefinieerde activiteit, de wetenschappelijke werkelijkheid is veel complexer. Een tweede belangrijke ontwikkeling is de theorie van Böhme, Van den Daele e.a. over de finalisering van de wetenschap. Daarin wordt duidelijk dat ook zuivere natuurwetenschappen in bepaalde fasen zich inhoudelijk ontwikkelen op een wijze, die bepaald wordt door maatschappelijke belangen (13).

Een derde wetenschapsfilosofiese ontwikkeling is m.n. voor vrouwenstudies van belang. Deze benadrukt de rol van voortheoretische aannamen voor de konstruktie van wetenschappelijke theorieën. Elke theorie vooronderstelt een ontologie: opvattingen over de structuur van de werkelijkheid. Deze ontologie levert het perspectief van waaruit de wetenschapper de werkelijkheid benadert, dat mede-konstitutief is voor wetenschappelijke theorieën. Voor maatschappijwetenschappen is dit in het bijzonder van belang, omdat daar de grens tussen wetenschappelijke begrippen, voorwetenschappelijke begrippen ('de ontologie') en alledaagse begrippen bijzonder vloeiend is. Het ontologiese perspectief is daarmee de brug tussen de waarde- en politiek-geladen kijk op de werkelijkheid en de wetenschappelijke theorie over diezelfde werkelijkheid. Voor vrouwenstudies betekent dit, dat het onderdrukkingspunt het perspectief levert waarmee naar de sociale werkelijkheid wordt gekeken. Theorieën met dit perspectief verschillen van theorieën die vanuit andere perspectieven zijn ontwikkeld: "Wetenschappers met een behoudende maatschappelijke en politieke opvatting zullen minder snel dan progressieve wetenschappers factoren die op verandering betrekking hebben in de essentiële structuur (van hun theorie TM) opnemen (als fundamentele faktor)" (14).

Uit het voorgaande meen ik te mogen konkluderen dat er, wetenschapsfilosofies gesproken, ruimte is voor het bedrijven van geëngageerde wetenschap. Sterker nog, elke (sociale) wetenschap belichaamt ten minste impliciet normatieve uitgangspunten. Daarom kun je beter een expliciete keuze maken voor het standpunt van de onderdrukten, dan impliciet een behoudend standpunt innemen. Kritici van het onderdrukkingspunt zoals Bleich e.a. baseren zich niet alleen op m.i achterhaalde wetenschapsfilosofiese concepties, maar lopen ook nog dit laatste gevaar.

Eén nuancering is hier nog op zijn plaats. Alhoewel men inhoudelijk het standpunt van de vrouwenbeweging kan innemen als wetenschapper, wil dit niet zeggen dat de resultaten van het wetenschappelijke werk daarmee automatisch bruikbaar zijn voor de beweging. De relatie tussen beweging en wetenschap is echter een probleem, dat buiten het bestek van dit artikel valt.

2. Polarisering?

Een ander ongewenst gevolg van het onderdrukkingsperspectief zou een polarisering van mannen en vrouwen zijn. Het zou een blik op de werkelijkheid zijn, die mensen strak indeelt in twee lijnrecht tegenover elkaar staande kampen. De leden van eenzelfde sekse, klasse of ras zouden dan allen identiek zijn en de verschillen tussen de seksen, klassen of rassen zouden door het onderdrukkingsperspectief een absoluut karakter krij-

gen toegekend. Mannen zouden alle macht en alle mogelijkheden hebben ten koste van vrouwen, die deze macht en mogelijkheden niet hebben.

In werkelijkheid, kan een kritikus van het onderdrukkingsspektief beweren, bestaan zulke duidelijke scheidingen niet. Mensen verschillen individueel van elkaar en zijn niet eenduidig in groepen in te delen. De verhoudingen tussen mannen en vrouwen en die tussen vrouwen onderling en mannen onderling verschillen van geval tot geval. Mannen nemen verschillende machtsposities in en dat geldt ook voor vrouwen, denk maar aan klassen- en rassenverhoudingen. Bij een dergelijke diversiteit en complexiteit zou je niet meer eenvoudig van onderdrukking kunnen spreken, omdat het onderdrukkingskoncept nu eenmaal nooit deze complexiteit zou kunnen uitdrukken. Deze opvatting lijkt mij op een aantal misverstanden te berusten. Ze wijst op het empiries verschijnsel, dat de posities van vrouwen niet identiek zijn en die van mannen evenmin. Ze wijst er ook op, dat er vrouwen zijn met betere posities dan sommige mannen. Daarom zou sociale werkelijkheid veel genuanceerder zijn dan het concept onderdrukking suggereert. Zelf zou ik bij het beoefenen van vrouwenstudies van een ander empiries verschijnsel uitgaan, namelijk van het gegeven dat vrouwen (altijd al en nog steeds) globaal gesproken ondergeschikte posities innemen. Ik zou uitgaan van het feit, dat er voor vrouwen geen sprake is van een maatschappelijke 'stijging' op grote schaal. Daaruit volgt mijns inziens dat er structurele grenzen zijn aan de veranderingsmogelijkheden van de positie van vrouwen ten opzichte van die van mannen. Dit verwijst naar de vraag naar de structurele verhouding tussen mannen en vrouwen, naar de reproductie en eventuele transformaties ervan. Als bijvoorbeeld in het onderwijs vrouwen beëindigend minder aan bod komen dan mannen, dan moet je dat verklaren als een reproductie van de systematische onderdrukkingverhouding tussen vrouwen en mannen en niet vanuit individueel gedrag of individuele eigenschappen. Mannen komen niet 'bovendrijven' omdat ze allemaal toevallig iets slimmer zijn dan vrouwen, maar omdat het onderwijs een mannelijke bias heeft die ten koste gaat van vrouwen.

Vrouwenstudies vraagt naar precies die - ik noem het maar even patriarchale - maatschappelijke structuren en processen, die dit soort onderdrukkingrelaties reproduceren. Daarmee wordt geabstraheerd van andere processen en structuren, die - naast de patriarchale structuren - óók invloed hebben op de positie van individuen.

Dat concrete individuen niet empiries zijn in te delen in twee identieke groepen mannen en vrouwen, dat empiries geen scherpe grenzen bestaan tussen de maatschappelijke posities van alle vrouwen en die van alle mannen, wil niet zeggen dat er geen maatschappelijke mechanismen bestaan, die op alle vrouwen andere - en nadelige - effecten hebben dan op alle man-

nen. Dit noem ik onderdrukingsverhoudingen: maatschappelijk voorstelbare opties zijn erdoor voor vrouwen niet realiseerbaar. Vrouwen worden er systematies van buitengesloten en mannen houden er de toegang toe en de zeggenschap over. Het gaat hier niet om graduele verschillen die via 'emancipatie' kunnen worden opgelost, maar om onderdrukingsverhoudingen, waarvan vrouwen bevrijd moeten worden. Voorstellen à la T. van Asperen (15) om via positieve diskriminatie de achterstand van vrouwen ongedaan te maken zijn daarom onvoldoende, omdat zij de hiërarchiese arbeidsdeling naar sekse en de patriarchale organisatie van de seksualiteit als de twee organisatieprincipes van het patriarchale sekse-geslachtsysteem niet doorbreken. Vanuit het onderdrukingsperspektief vraag je naar deze maatschappelijke structuren, de reproductie ervan en de mogelijkheden tot verandering.

"Een onderzoek naar de vorm en inhoud van de grenzen (van de mogelijkheden van vrouwen, TM) moet ook de kausale mechanismen verklaren, die het buitensluiten van mogelijkheden veroorzaken en die zo substantieel de grenzen markeren!" (16). Het onderdrukingsperspektief leidt direkt naar de vraag naar kausale mechanismen van het sekse-geslachtsysteem en de uitsluitingsmechanismen die hieruit voortkomen.

3. Slachtofferdenken

Een veelgehoorde kritiek in vrouwenstudies en in de vrouwenbeweging is die op het zgn. slachtofferdenken. In de 'slachtofferideologie' worden vrouwen afgeschilderd als zielige machteloze mensen en uitsluitend als slachtoffer van onderdrukking. Hiermee verdwijnt elk veranderingsperspektief voor vrouwen, want waar zouden vrouwen de kracht vandaan moeten halen om veranderingen te realiseren?

De werkelijkheid ziet er anders uit. Zo zullen niet veel vrouwen zichzelf herkennen in het hierboven geschetste negatieve vrouwenbeeld. Daarom is de kritiek op het slachtofferdenken dan ook terecht.

Het wordt voor mij moeilijk, wanneer academische vrouwen in deze kritiek een reden zien om het onderdrukingsperspektief te laten vallen. Als je het onderdrukingsperspektief afwijst aléén omdat je je verzet tegen het slachtofferdenken, dan impliceert dat, dat theorieën die van het onderdrukingsperspektief uitgaan, de macht van de onderdrukte groep niet meer kunnen conceptualiseren. Dat is onjuist, de macht van onderdrukte groepen is best te conceptualiseren: het marxisme lijkt mij het beste voorbeeld hiervan. Deze macht is trouwens een voorwaarde voor het reële veranderingsperspektief van sociale bewegingen, dus ook van de vrouwenbeweging. Het wel of niet hebben van macht is dus niet zonder meer een criterium voor het wel of niet vóórkomen van onderdrukking, zoals A. Hoogenboom

terecht vaststelt (17).

Vrouwen kunnen in verschillende maatschappijen en in verschillende tijden meer en minder macht hebben, terwijl er - ondanks deze machtsverschillen - sprake blijft van vrouwenonderdrukking. Omgekeerd kan een machtstheorie ook niet zo maar gebruikt worden voor de konklusie dat vrouwenonderdrukking niet (meer) bestaat. Dat gebeurt met Foucault's machtstheorie; deze wordt gebruikt om te laten zien dat vrouwenonderdrukking een onjuist uitgangspunt zou zijn. Macht heeft volgens Foucault twee vormen: onderdrukking en disciplineren. In de moderne westerse maatschappij zou niet onderdrukking, maar disciplineren dominant zijn. Door de nadruk te leggen op vrouwenonderdrukking zou je blind zijn voor de momenteel dominante machtswerkingen en -structuren. Nel Draijer stelt daar in de Inleiding (18) tegenover, dat juist het diffuse machtsbegrip van Foucault de onderdrukingsdimensie uit het oog laat verdwijnen. Mijns inziens heeft ze daar gelijk in. Waar het vergeten van de onderdrukingsdimensie door Foucault toe leidt, hebben de lezers van dit blad kunnen zien in de discussie van Foucault en anderen over de strafbaarstelling van verkrachting en de reactie daarop van M. Plaza (19). Volgens Foucault zou je verkrachting als een 'gewoon' geweldsmisdrijf moeten beoordelen. M. Plaza brengt daar tegenin, dat het hier gaat om seksueel geweld tegen vrouwen dat voortkomt uit de machtsverhouding tussen mannen en vrouwen. Bij verkrachting zijn het niet steeds toevallig mannen die vrouwen verkrachten en niet omgekeerd. In Foucault's opvatting verdwijnt dit niet-incidentele en niet-toevallige karakter van verkrachting.

Het is zeker een interessant probleem hoe macht en onderdrukking samenhangen, maar het tegenover elkaar stellen van beide lijkt me onvruchtbaar.

4. Mannen uitgesloten?

In het Tijdschrift voor Vrouwenstudies zegt C. van der Weele (20), dat het op dit moment in vrouwenstudies alleen over vrouwen gaat en dat dit een gevolg is van het centraal stellen van vrouwenonderdrukking. In vrouwenstudies zou het ook over mannen moeten gaan: vrouwen zijn immers niet alleen op de wereld. Ik wil hier het volgende tegenin brengen:

a. Het gaat in vrouwenstudies niet alleen over vrouwen. In gezinstheorie, bij moederschapsanalyses en onderzoek naar seksueel geweld b.v. zijn ook kinderen en mannen betrokken. Dat het in vrouwenstudies alleen over vrouwen zou gaan, is een onjuiste voorstelling van zaken.

b. C. van der Weele zegt dat het onderdrukingsperspektief in vrouwenstudies moet verdwijnen, omdat vrouwenstudies ook over mannen dient te gaan. Ze haalt hier het perspektief en het onderzoeksgebied van vrouwenstudies door elkaar. 'Onderdrukking'

is, zoals we hierboven gezien hebben, een relationeel begrip: het drukt de hiërarchische verhouding tussen mannen en vrouwen uit en relateert deze verhouding aan andere maatschappelijke verhoudingen. Het uitgangspunt en het doel van vrouwenstudies betekenen dus niet dat het in vrouwenstudies alleen over vrouwen gaat. Anders zouden we onderdrukking nooit als een *verhouding* kunnen onderzoeken. Het betekent wél, dat we vanuit het perspectief van vrouwenbevrijding naar de wereld kijken en deze zo analyseren, conceptualiseren en trachten te verklaren.

c. Natuurlijk is het wel zo, dat feministische onderzoeksters nadrukkelijk aandacht besteden aan vrouwen. Wie dat onterecht vindt, onderschat het belang van seksismekritiek. De speciale aandacht voor vrouwen is niet zozeer te danken aan het 'separatisme' of 'sektarisme' van feministische wetenschapsters, maar aan het hardnekkige seksisme van de wetenschappen. Vrouwen kwamen en komen niet in stereotyperingen aan bod in theorie en onderzoek. Er is nog steeds seksisme kritiek nodig om de hierin voorkomende mannennormen te expliciteren en (de positie van) vrouwen zichtbaar te maken. Met het leveren van seksismekritiek néém je een partijdig standpunt in; het is namelijk het bekritisieren van wetenschappen vanuit het perspectief van vrouwen.

5. Geen verklaringsmodel?

Een laatste argument komt van M. Rosaldo en is overgenomen door J. Blok (21). Feministische wetenschap, die uitgaat van vrouwenonderdrukking, kan volgens hen niets verklaren maar nog slechts stellen. Deze opvatting klinkt ook door in het idee van S. Poldervaart, als zou vrouwenonderdrukking nu pas geproblematiseerd kunnen worden, omdat we er afstand van genomen hebben.

Dit lijkt mij een groot misverstand. Juist omdat we uitgaan van het onderdrukkingperspektief kunnen we vragen naar het hoe en waarom van vrouwenonderdrukking en naar de mechanismen via welke onderdrukkingverhoudingen gereproduceerd worden. En daar gaat het in vrouwenstudies om. Niet om de vraag of vrouwen worden onderdrukt maar om het analyseren van vormen van vrouwenonderdrukking en het verklaren van de reproductie en de transformaties ervan.

N. Chodorow (22) b.v. vraagt niet naar een bevestiging van het feit dat vrouwen moederen, maar ze probeert te verklaren waarom vrouwen *blijven* moederen.

Vrouwenonderdrukking is als een voortheoretische aanname niet zelf een theorie of verklaringsmodel en kan als zodanig ook niet beoordeeld worden. Als voortheoretische aanname heeft het onderdrukkingperspektief waarde, omdat het vragen mogelijk maakt, die anders niet gesteld kunnen worden. Een verdieping van de inzichten in het verschijnsel vrouwenonderdrukking zal

er de veelvormigheid en veranderlijkheid van laten zien. Daarom kunnen we vanuit het onderdrukingsperspektief theorieën ontwikkelen, die de historische en kulturele vormen van vrouwenonderdrukking verklaren. De concepten 'patriarchaat' en 'sekse-geslachtsstelsel' leveren een aanzet, maar het laatste woord is daarover nog niet gezegd. Het is wel duidelijk dat de accumulatie van kennis op het terrein van vrouwenstudies tot gevolg heeft, dat 'onderdrukking' als begrip steeds gedifferentieerder en theoretischer wordt. Daaruit mag je niet met terugwerkende kracht konkluderen dat vrouwenonderdrukking niet bestaat of - voorzichtiger - dat de vraag weer gesteld moet worden óf vrouwenonderdrukking wel bestaat, zoals Rosaldo, Blok en Poldervaart suggereren. Dat zou lijken op een fysikus, die na enige jaren onderzoek naar de structuur van de materie te hebben gedaan, plotseling begint te twijfelen aan het bestaan van allerlei materiële zaken uit onze omgeving.

6. Alternatieven?

Naast kritiek op het onderdrukingsperspektief hebben M. Rosaldo, J. Blok, C. van der Weele, M. du Bois Reymond en S. Leydesdorff alternatieven voorgesteld. Hierboven hebben we laten zien dat de kritiek onhoudbaar is. In deze paragraaf bespreken we de waarde van de alternatieven.

M. Rosaldo en J. Blok vinden een alternatief voor het onderdrukingsperspektief nodig, omdat we anders niets zouden verklaren en we het onderzoeksterrein in vrouwenstudies te zeer zouden beperken.

Rosaldo en Blok stellen voor om in het vervolg liever van asymmetrische verhoudingen tussen mannen en vrouwen te spreken, waardoor het onderzoeksterrein van vrouwenstudies verbreed kan worden. Ik betwijfel echter of het voorstel van Rosaldo wel een verbreding is gezien vanuit het specifieke kennisbelang van vrouwenstudies. Waarom zouden asymmetrische verhoudingen meer zicht geven op mogelijkheden voor vrouwenbestrijding? De systematische hiërarchische verhoudingen tussen mannen en vrouwen worden niet meer apart benoemd en worden onzichtbaar. We kunnen natuurlijk deze 'asymmetrische verhoudingen' zo interpreteren dat ze wél deze systematische hiërarchie omvatten, maar dan zie ik niet in wat deze termen nog vóór hebben op het onderdrukingsperspektief.

Hetzelfde geldt voor het voorstel van C. van der Weele in het Tijdschrift voor Vrouwenstudies. Zij voert 'figuratie' in omdat het onderdrukingsperspektief het onderzoeksterrein van vrouwenstudies té zeer zou beperken; vrouwenstudies zou alleen over vrouwen gaan.

We hebben hierboven al aangetoond, dat dit niet het geval is. Mijns inziens verbreedt figuratie inderdaad het onderzoeksterrein van vrouwenstudies, maar deze verbreding gaat ten koste

van het specifieke kennisbelang van vrouwenstudies. Want als 'figuratie' gekoppeld blijft aan een speltheoreties harmonie-model, dan belemmert het het zicht op de onderdrukingsverhouding tussen mannen en vrouwen.

Natuurlijk zouden we 'figuratie' ook kunnen opvatten als een figuratie waarin mannen vrouwen systematies onderdrukken, maar dan voegt het niets aan het onderdrukingsperspektief toe en is dus overbodig.

Het voorstel van Du Bois Reymond en van S. Leydesdorff verschilt van de vorige twee, omdat zij een *theorie* als alternatief voorstellen en niet een ander voortheoreties uitgangspunt. Socialisatie kan daarom het onderdrukingsperspektief niet vervangen. Socialisatietheorieën kunnen al dan niet uitgaan van vrouwenonderdrukking, maar in beide gevallen verklaren zij slechts een deel van de maatschappelijke positie van vrouwen. De suggestie van Du Bois Reymond en S. Leydesdorff, dat socialisatie vrouwenonderdrukking als uitgangspunt zou kunnen vervangen is dan ook onterecht.

Kortom: voorzover de alternatieven hetzelfde betekenen als het onderdrukingsperspektief, zie ik geen reden het onderdrukingsperspektief te vervangen. Mijns inziens moeten we zelfs de voorkeur geven aan het onderdrukingsperspektief, omdat dat expliciet het politieke engagement van vrouwenstudies uitdrukt. Voorzover dit niet zo is, kunnen de alternatieven het onderdrukingsperspektief niet vervangen omdat ze juist het specifieke kennisbelang van vrouwenstudies verwaarlozen. Gezien vanuit dit kennisbelang kunnen de alternatieven eerder minder dan meer verklaren.

7. Konklusie

De angel wordt uit vrouwenstudies gehaald, als de onderdrukingsverhoudingen tussen de seksen en het streven naar vrouwenbevrijding niet meer centraal mag worden gesteld. Als het onderdrukingsperspektief wegvalt, wat is dan nog het verschil tussen een feministiese gezinstheorie van R. Römken en een niet-feministiese van E. Shorter? En als dat verschil er niet (meer) is, wat is dan nog vrouwenstudies?

Er zijn inhoudelijke noch methodologische redenen waarom het onderdrukingsperspektief vervangen zou moeten worden, want

- de argumenten die tegen het onderdrukingsperspektief zijn ingebracht, zijn onhoudbaar;
- het onderdrukingsperspektief als een voortheoretiese aanname is heel goed te verenigen met een wetenschappelijke integriteit;
- het onderdrukingsperspektief geeft het specifieke kennisbelang van vrouwenstudies aan en is daarom eerder de kracht dan de zwakte van vrouwenstudies.

- (1) R. Bhaskar, The possibility of naturalism, A philosophical critique of the Contemporary Human Science. p. 208, noot 29. Vergelijk ook H. Radder, Realisme in de natuur- en menswetenschappen, Krisis 2 (1980)2 p. 67.
 - (2) M. du Bois Reymond en S. Leydesdorff, Socialisatie en Oral History. In: Cahiers voor sociale en politieke wetenschappen 3 (1983)4, p. 33.
 - (3) A. Bleich, U. Jansz en S. Leydesdorff, Lof der Rede. In: Tijdschrift 2. 1 (1980)2, pp. 209-224.
A. Zijp en A. Pleiter, De politiek van de relatieve autonomie. In: Tijdschrift voor Vrouwenstudies 5 2(1981)1, pp. 248-266.
S. Miedema en I. van de Zande, Empirie en ervaring, notities in de marge van een discussie. In: TvVS 11 3(1982)3, pp. 398-408.
C. van der Weele, Een noodzakelijke probleemverschuiving voor feministies onderzoek: naar fuguraties van mannen en vrouwen. In: TvVS 11 3(1982)3, pp. 409-416.
 - (4) J. Blok, Enkele historische kanttekeningen bij 'Gebruik en misbruik van de antropologie'. In: Derde Jaarboek Vrouwen-geschiedenis, SUN, Nijmegen, 1982, pp. 163-170.
M. Rosaldo, Gebruik en misbruik van de antropologie. Reflecties op het feminisme en de resultaten van cultuurvergelijkend onderzoek. In: idem, pp. 171-208.
 - (5) Zie T. Mom, Vrouwenstudies in Nederland, elders in dit nummer.
 - (6) S. Leydesdorff, Marx, Lacan en Foucault en de vrouwen op een rijtje. In: De Groene Amsterdammer van 24 augustus 1983.
 - (7) 'Vrouwenstudies zijn wetenschappelijker geworden', een interview van A. Muijen met S. Poldervaart. In: Folia Civitatis van 7 mei 1983.
 - (8) Jammer genoeg is nergens, voorzover ik weet, uitgewerkt waarom deze politisering remmend heeft gewerk en evenmin waarom het loslaten van politieke stellingname in vrouwenstudies vruchtbaar zou zijn.
 - (9) Ik gebruik hier de term 'perspektief' in plaats van uitgangspunt, omdat een perspektief zowel de uitgangspunten als de doelen van vrouwenstudies kan omvatten. Het maakt tevens duidelijk, dat we in alle fasen van feministies onderzoek vrouwenonderdrukking willen problematiseren.
 - (10) A. Bleich e.a., a.w. zie noot 2.
 - (11) J. Keulartz, De Starnbergers over alternatieven in de wetenschap, dl. I. In: Krisis 4, 1(1981)4.
Idem, dl. II. In: Krisis 6, 2(1981)1.
 - (12) K. Holzkamp, Wissenschaftstheoretische Voraussetzungen Kritisch-emanzipatorischen Psychologie. In: Idem, Kritische Psychologie, Frankfurt am Main, Fischer, 1972.
 - (13) J. Keulartz, a.w., noot 11.
- (Vervolg noten, zie pag. 50)

(Vervolg noten van pag. 26)

- (14) Voor een voorbeeld van een methodologie, waarin plaats is voor partijdige standpunten zonder een radikaal relativisme te impliceren, zie P. van den Besselaar, *Idealisatie en konkretisering*. In: *Kennis en methode*, 6 (1982)4, p. 361.
- (15) T. van Asperen, *Verdienen vrouwen de voorkeur?* In: *Filosofie en praktijk*, 1(1980)1.
- (16) E.O. Wright, *Reconsiderations*. In: *The value Controversy*, I. Steedman a.o., Verso. London, 1981, p. 137.
- (17) T. Mom, a.w., noot 5.
- (18) T. Mom, a.w., noot 5.
- (19) M. Foucault e.a., *Seksualiteit en geweld: een discussie*. In: *Krisis* 11, 3(1983)2, pp. 3-7.
M. Plaza, *Seksualiteit en geweld: het niet willen weten van Michel Foucault*. In: *Krisis* 11, 3(1983)2, pp. 8-21.
- (20) C. van der Weele, a.w., noot 2.
- (21) M. Rosaldo en J. Blok, a.w., noot 3.
- (22) N. Chodorow, *Waarom vrouwen moederen*, SARA, Amsterdam, 1982.
- (23) Zie noten 2 en 3.